

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं परस्ताज्ज्योतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपः परस्तादोषधयोऽवस्तात्। सोमस्येन्वका विततानि। परस्ताद्वयन्तोऽवस्तात्। रुद्रस्य बाहू। मृगयवः परस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। आदित्यै पुनर्वसू। वार्तः परस्तादार्द्रमवस्तात्॥ १ ॥

बृहस्पतौस्तिष्यः। जुह्वतः परस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सर्पाणामाश्रेषाः। अभ्यागच्छन्तः परस्तादभ्यानृत्यन्तोऽवस्तात्। पितृणां मघाः। रुदन्तः परस्तादपभ्रंशोऽवस्तात्। अर्यम्णः पूर्वे फल्गुनी। जाया परस्तादृषभोऽवस्तात्। भगस्योत्तरे। बृहतवः परस्ताद्वहमाना अवस्तात्॥ २ ॥

देवस्य सवितुर्हस्तः। प्रसवः परस्तात्सनिर्वस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा। ऋतं परस्तात्सत्यमवस्तात्। वायोर्निष्प्राव्रततिः। परस्तादसिद्धिरवस्तात्। इन्द्राग्नियोर्विशाखे। युगानि परस्तात्कृषमाणा अवस्तात्। मित्रस्यानूराधाः। अभ्यारोहत्परस्तादभ्यारूढमवस्तात्॥ ३ ॥

इन्द्रस्य रोहिणी। शृणत्परस्तात्प्रतिशृणदवस्तात्। निर्ऋत्यै मूलवर्हणी। प्रतिभञ्जन्तः परस्तात्प्रतिशृणन्तोऽवस्तात्।

अ॒पां पूर्वा॑ अषा॒ढाः। वर्चः॑ प॒रस्ता॒त्समि॑तिर॒वस्ता॑त्। वि॒श्वेषां॑
दे॒वाना॑मुत्त॑राः। अ॒भिज॑य॒त्प॒रस्ता॑द॒भिजि॑तम॒वस्ता॑त्। वि॒ष्णोः॑
श्रो॒णा पृ॒च्छमा॑नाः। प॒रस्ता॒त्पन्था॑ अव॒स्तात्॥४॥

वसू॑नाः॒ श्रवि॑ष्ठाः। भू॒तं प॒रस्ता॒द्भूति॑र॒वस्ता॑त्। इन्द्र॑स्य
श॒तभि॑षक्। वि॒श्वव्य॑चाः प॒रस्ता॑द्वि॒श्वक्षि॑तिर॒वस्ता॑त्।
अ॒जस्यै॑कप॒दः पूर्वे॑ प्रोष्ठ॒पदाः। वै॒श्वान॑रं प॒रस्ता॑द्वै॒शवा॑वस॒वम॒-
वस्ता॑त्। अहे॑र्बु॒ध्रिय॑स्योत्त॑रे। अ॒भिषि॑ञ्चन्तः प॒रस्ता॑द॒भि-
षु॒ण्वन्तो॑ऽवस्ता॑त्। पू॒ष्णो रे॒वती॑। गा॒वः प॒रस्ता॑द्व॒त्सा
अ॒वस्ता॑त्। अ॒श्विनो॑र॒श्वयु॑जौ। ग्रा॒मः प॒रस्ता॑त्से॒नाऽवस्ता॑त्।
य॒मस्या॑प॒भर॑णीः। अ॒प॒कर्ष॑न्तः प॒रस्ता॑द॒प॒वह॑न्तो॑ऽवस्ता॑त्।
पूर्णा॑ प॒श्चाद्य॑त्तै॒ देवा॑ अ॒दधुः॥५॥

आर्द्रमवस्ताद्वहमाना अवस्तादभ्यारूढमवस्तात्पन्था अवस्ताद्वत्सा अवस्तात्पञ्च च॥१॥ [१]

यत्पु॒ण्यं नक्ष॑त्रम्। तद्वद्बु॑र्वीतोप॒व्युष॑म्। य॒दा वै सूर्य॑ उ॒देति॑।
अथ॑ नक्ष॑त्रं नैति॑। याव॑ति॒ तत्र॑ सूर्यो॑ गच्छे॑त्। यत्र॑ जघ॒न्यं
पश्ये॑त्। ताव॑ति॒ कुर्वी॑त यत्का॒री स्या॑त्। पु॒ण्या॒ह ए॒व कु॑रुते।
ए॒व॒ ह वै य॒ज्ञेषु॑ च श॒तद्यु॑म्नं च मा॒त्स्यो नि॑रवसाय॒यां
च॑कार॥६॥

यो वै नक्ष॑त्रियं प्र॒जाप॑तिं वेद॑। उ॒भयो॑रे॒नं लो॒कयो॑र्विदुः। ह॒स्तं
ए॒वास्य॑ ह॒स्तः। चि॒त्रा शि॑रः। नि॒ष्ट्या हृ॑दयम्। ऊ॒रू वि॑शा॒खे।
प्र॒तिष्ठा॑ऽनू॒रा॒धाः। ए॒ष वै नक्ष॑त्रियः प्र॒जाप॑तिः। य ए॒वं वेद॑।

उभयोरेनं लोकयोर्विदुः॥७॥

अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। यां कामयेत दुहितरं प्रिया
स्यादिति। तां निष्पायां दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु
पुनरागच्छति। अभिजिन्नाम् नक्षत्रम्। उपरिष्ठादषाढानाम्।
अवस्ताच्छ्रोणायै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते
देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्वम्। यं कामयेतानपज्य
जयेदिति। तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपज्यमेव
जयति। पापपराजितमिव तु। प्रजापतिः पशूनसृजत।
ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते
रेवतीमुपातिष्ठन्त॥९॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्रेवत्यां पशूनां कुर्वीत।
यत्किं चार्वाचीनं सोमात्। प्रैव भवन्ति। सलिलं वा
इदमन्तरासीत्। यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो
वा इह यजते। अमुं स लोकं नक्षते। तन्नक्षत्राणां
नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृह्यैव भवति।
यानि वा इमानि पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि।
तस्मादक्षीलनामश्चित्रे। नावस्येन्न यजेत। यथा पापाहे
कुरुते। तादृगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्।

तानि देवनक्षत्राणि। अनूराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्।
तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि। तानि दक्षिणेन
परियन्ति। यानि यमनक्षत्राणि॥१२॥

तान्युत्तरेण। अन्वेषामरात्स्मेति। तदनूराधाः। ज्येष्ठमेषाम-
वधिष्मेति। तज्येष्ठघ्नी। मूलमेषामवृक्षामेति। तन्मूलवर्हणी।
यन्नासंहन्त। तदषाढाः। यदश्लोणत्॥१३॥

तच्छ्रोणा। यदशृणोत्। तच्छ्रविष्ठाः। यच्छ्रुतमभिषज्यन्।
तच्छ्रुतमिषक्। प्रोष्ठपदेषूदयच्छन्त। रेवत्यामरवन्त।
अश्वयुजोरयुञ्जत। अपभरणीष्वपावहन्। तानि वा एतानि
यमनक्षत्राणि। यान्येव देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी
स्यात्। पुण्याह एव कुरुते॥१४॥

चकारैवं वेदोभयोरैनं लोकयोर्विदुरजयत्रेवतीमुपातिष्ठन्त नक्षत्रत्वमन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यश्लोणद्यमनक्षत्राणि
त्रीणि च॥२॥

[२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य
सायमासवोऽपानः। यत्प्रतीचीनं प्रातस्तनात्। प्राचीनं
सङ्गवात्। ततो देवा अग्निष्टोमं निरमिमता। तत्तदात्तवीर्यं
निर्मार्गः। मित्रस्य सङ्गवः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि
पशवः समायन्ति। यत्प्रतीचीनं सङ्गवात्॥१५॥

प्राचीनं मध्यं दिनात्। ततो देवा उक्थ्यं निरमिमता।
तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। बृहस्पतेर्मध्यं दिनः। तत्पुण्यं

तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि तेक्षिणं तपति। यत्प्रतीचीनं मध्यं
दिनात्। प्राचीनमपराह्णात्। ततो देवाः षोडशिनं निरमिमता।
तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः॥१६॥

भगस्यापराह्णः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपराह्णे कुमार्यो
भगमिच्छमानाश्चरन्ति। यत्प्रतीचीनमपराह्णात्। प्राचीनं
सायात्। ततो देवा अतिरात्रं निरमिमता। तत्तदात्तवीर्यं
निर्मार्गः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि
नानृतं वदेत्॥१७॥

ब्राह्मणो वा अष्टाविंशो नक्षत्राणाम्। समानस्याहः पञ्च
पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। यच्च
परस्तान्नक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादश। ब्राह्मणो
द्वादशः। य एवं विद्वान्संवत्सरं व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य
व्रतं गुप्तं भवति। समानस्याहः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि।
चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। आग्नेयी रात्रिः। ऐन्द्रमहः।
तान्येकादश। आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वान्संवत्सरं व्रतं
चरति। संवत्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति॥१८॥

सङ्गवाथोडशिनं निरमिमत् तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गो वदेद्वति समानस्याहः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राण्यष्टौ

च॥३॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति।
त्रयोदशेति ब्रूयात्। स यद्व्रूयात्। कस्तानि निरमिमीतेति।

प्रजापतिरिति ब्रूयात्। स यद्व्यात्। कुतस्तानि
निरमिमीतेति। आत्मन् इति। प्राणापानाभ्यामेवोपां-
श्वन्तर्यामौ निरमिमीत॥१९॥

व्यानादुपांशुसर्वनम्। वाच ऐन्द्रवायवम्। दक्षऋतुभ्यां
मैत्रावरुणम्। श्रोत्रादाश्विनम्। चक्षुषः शुक्रामन्थिनौ। आत्मन्
आग्रयणम्। अङ्गेभ्य उक्थ्यम्। आयुषो ध्रुवम्। प्रतिष्ठायां
ऋतुपात्रे। यज्ञं वाव तं प्रजापतिर्निरमिमीत। स निर्मितो
नाद्धियत् समं व्रीयत। स एतान्प्रजापतिरपिवापानपश्यत्।
तां निरवपत्। तैर्वै स यज्ञमप्यवपत्। यदपिवापा भवन्ति।
यज्ञस्य धृत्या असंख्याय॥२०॥

उपांश्वन्तर्यामौ निरमिमीतामिमीत् षट्॥४॥ [४]

ऋतमेव परमेष्ठि। ऋतं नात्येति किञ्चना। ऋते समुद्र
आहितः। ऋते भूमिरियंश्रिता। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा।
तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य
तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये।
तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि
वर्तये। तद्वृतं तत्सत्यम्। तद्वृतं तच्छुकेयम्। तेन शकेयं तेन
राध्यासम्॥२१॥

यद्धर्मः पर्यवर्तयत्। अन्तान्पृथिव्या दिवः। अग्निरीशान्
ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः
सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा।

शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वान॒रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒
नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये।
शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तदृ॒तं तत्स॒त्यम्।
तद्वृ॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ श॒केयं॒ तेन॑ रा॒ध्यास॑म्॥२२॥

यो अ॒स्याः पृ॑थि॒व्यास्त्व॒चि। नि॒वर्त॑य॒त्योष॑धीः। अ॒ग्निरी॑शान्
ओज॑सा। वरु॑णो धी॒तिभिः॑ स॒ह। इन्द्रो॑ म॒रुद्भिः॑ स॒खिभिः॑
स॒ह। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑।
शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वान॒रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒
नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये।
शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तदृ॒तं तत्स॒त्यम्।
तद्वृ॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ श॒केयं॒ तेन॑ रा॒ध्यास॑म्॥२३॥

एकं॑ मा॒समु॒दसृ॑जत्। प॒रमे॒ष्ठी प्र॒जाभ्यः॑। तेना॑भ्यो॒ मह॑
आव॑हत्। अ॒मृतं॑ म॒र्त्याभ्यः॑। प्र॒जाम॒नु प्र॒ जाय॑से। तदु॑ ते
म॒र्त्यामृ॑तम्। येन॒ मासा॑ अर्ध॒मासाः॑। ऋ॒तवः॑ परि॒वत्स॒राः।
येन॒ ते ते॑ प्र॒जाप॑ते। ई॒जान॒स्य न्य॑वर्तयन्। तेना॒हम॒स्य
ब्र॒ह्म॑णा। नि॒वर्त॑यामि जी॒वसे॑। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑।
तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वान॒रस्य॒
तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये।
तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि
वर्त॑ये। तदृ॒तं तत्स॒त्यम्। तद्वृ॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ श॒केयं॒ तेन॑
रा॒ध्यास॑म्॥२४॥

(परिवर्तये सहाभिवर्तय उणिहां राध्यासुन्यवर्तयन्नुपवर्तये चत्वारि च)। ऋतमेव षोडश। यद्धर्मो यो
अस्याः सप्तदशसप्तदश। एकं मासं चतुर्विंशतिः॥५॥

[५]

दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेऽकुर्व॑त। तद॒सुरा॑ अकुर्व॑त। तेऽसुरा॑ ऊ॒र्ध्वं
पृ॒ष्ठेभ्यो॑ नाप॑श्यन्। ते केशा॒नग्रेऽव॑पन्त। अथ॒ श्मश्रू॑णि।
अथो॑पप॒क्षौ। तत॒स्तेऽवा॑श्च आ॒यन्। परा॑ऽभवन्। यस्यै॒वं
वप॑न्ति। अवा॑डेति॥२५॥

अथो॑ परै॒व भ॑वति। अथ॑ दे॒वा ऊ॒र्ध्वं पृ॒ष्ठेभ्यो॑ऽपश्यन्।
त उ॑पप॒क्षाव॒ग्रेऽव॑पन्त। अथ॒ श्मश्रू॑णि। अथ॒ केशा॑न्।
तत॒स्तेऽभ॑वन्। सु॒वर्गं लो॒कमा॑यन्। यस्यै॒वं वप॑न्ति।
भव॑त्या॒त्मना॑। अथो॑ सु॒वर्गं लो॒कमे॑ति॥२६॥

अथै॒तन्मनु॑र्व॒त्रे मि॑थुनम॑पश्यत्। स श्मश्रू॒ण्यग्रे॑ऽवपत।
अथो॑पप॒क्षौ। अथ॒ केशा॑न्। ततो॒ वै स प्रा॑जायत प्र॒जया॑
प॒शुभिः॑। यस्यै॒वं वप॑न्ति। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जायते।
दे॒वा॒सुराः॑ संय॑न्ता आ॒सन्। ते सं॑वत्स॒रे व्या॑यच्छन्त।
तान्दे॒वाश्चा॑तुर्मा॒स्यैरे॒वाभि॑ प्रायु॑ञ्जत॥२७॥

वै॒श्वदे॒वेन॑ च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जतेन्द्रा॒जानः॑। ताञ्छी॒रुषं॑ नि
चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च। व॒रुण॒प्रघा॒सैश्च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जत॒
वरु॑णरा॒जानः॑। ताञ्छी॒रुषं॑ नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च।
सा॒कमे॒धैश्च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जत॒ सोम॑रा॒जानः॑। ताञ्छी॒रुषं॑
नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च। या सं॑वत्स॒र उ॑पजी॒वाऽऽसी॑त्।

तामेषामवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥२८॥

य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते। भ्रातृव्यस्यैव मासो वृत्ता।
शीर्षं नि च वर्तयते परि च। येषा संवत्सर उपजीवा।
वृद्धे तां भ्रातृव्यस्य। क्षुधाऽस्य भ्रातृव्यः परा भवति।
लोहितायसेन नि वर्तयते। यद्वा इमामग्निर्ऋतावागते
निवर्तयति। एतदेवैनां रूपं कृत्वा निवर्तयति। सा ततः
श्वश्वो भूयसी भवन्त्येति॥२९॥

प्र जायते। य एवं विद्वाँल्लोहितायसेन निवर्तयते। एतदेव रूपं
कृत्वा नि वर्तयते। स ततः श्वश्वो भूयान्भवन्नेति। प्रैव जायते।
त्रेण्या शलल्या नि वर्तयेत। त्रीणि त्रीणि वै देवानामृद्धानि।
त्रीणि छन्दांसि। त्रीणि सर्वनानि। त्रय इमे लोकाः॥३०॥

ऋध्यामेव तद्वीर्यं एषु लोकेषु प्रति तिष्ठति। यच्चातुर्मास्ययाज्यात्मनो
नावद्येत्। देवेभ्य आवृश्चेत्। चतृषु चतृषु मासेषु नि वर्तयेत्।
पुरोक्षमेव तद्देवेभ्य आत्मनोऽवद्यत्यनावस्काय। देवानां वा
एष आनीतः। यश्चातुर्मास्ययाजी। य एवं विद्वान्नि च वर्तयते
परि च। देवता एवाप्येति। नास्य रुद्रः प्रजां पशून्भि
मन्यते॥३१॥

एत्येत्ययुञ्जतासुरा एति लोका मन्यते॥६॥ [६]

आयुषः प्राणं सन्तनु। प्राणादपानं सन्तनु। अपानाद्व्यानं
सन्तनु। व्यानाच्चक्षुः सन्तनु। चक्षुषः श्रोत्रं सन्तनु।

श्रोत्रान्मनः सन्तनु। मनसो वाचः सन्तनु। वाच आत्मानः सन्तनु। आत्मनः पृथिवीः सन्तनु। पृथिव्या अन्तरिक्षः सन्तनु। अन्तरिक्षादिवः सन्तनु। दिवः सुवः सन्तनु॥३२॥

अन्तरिक्षः सन्तनु द्वे च॥७॥ [७]

इन्द्रो दधीचो अस्थभिः। वृत्राण्यप्रतिष्कृतः। जघान नवतीर्नवा। इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्रितम्। तद्विदच्छर्यणावति। अत्राह गोरमन्वत। नाम त्वष्टुरपीच्यम्। इत्था चन्द्रमसो गृहे। इन्द्रमिद्राथिनो बृहत्॥३३॥

इन्द्रमर्केभिरर्किणः। इन्द्रं वाणीरनूषत। इन्द्र इद्धयोः सचा। सम्मिश्र आवचो युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो दीर्घाय चक्षसे। आ सूर्यः रोहयद्विवि। वि गोभिरद्रिमैरयत्। इन्द्र वाजेषु नो अवा। सहस्रप्रधनेषु च॥३४॥

उग्र उग्राभिरूतिभिः। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। इन्द्रः स दामने कृतः। ओजिष्ठः स बलं हितः। द्युम्नी श्लोकी स सौम्यः। गिरा वज्रो न सम्भृतः। सबलो अनपच्युतः। ववक्षुरुग्रो अस्तृतः॥३५॥

बृहचास्तृतः॥८॥ [८]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स प्रजापतिरिन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रमप्यधत्त। नेदेनमसुरा बलीयाः सोऽहनन्निति। प्रहादो ह वै कायाधवः। विरोचनः स्वं पुत्रमप्यधत्त। नेदेनं देवा अहनन्निति। ते देवाः प्रजापतिमुपसमेत्योचुः। नाराजकस्य

युद्धमस्ति। इन्द्रमन्विच्छामेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्॥ ३६॥

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दन्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्। तमिष्टिभिरन्वविन्दन्।
तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय
इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तस्मा
एतमाग्नावैष्णवमेकादशकपालं दीक्षणीयं निरवपन्।
तदपद्रुत्यातन्वत। तान्पत्नीसंयाजान्तु उपानयन्॥ ३७॥

ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। ते प्रायणीयमभि समारोहन्।
तदपद्रुत्यातन्वत। ताञ्छुय्वन्तु उपानयन्। ते तदन्तमेव
कृत्वोदद्रवन्। त आतिथ्यमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत।
तानिडान्तु उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। तस्मादेता
एतदन्ता इष्टयः सन्तिष्ठन्ते॥ ३८॥

एव९ हि देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै मनुष्याः
कुर्वते। ते देवा ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम। तन्नोऽसुराः
पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपा९शूपसदा चराम। तथा नोऽसुराः
पाप्मा नानुवेत्स्यन्तीति। त उपा९शूपसदमतन्वत। तिस्र एव
सामिधेनीरनूच्य॥ ३९॥

स्रुवेणाधारमाधार्य। तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा। स्रुवेणोपसदं
जुह्वां चक्रुः। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेष्टं वचो अपावधी९ स्वाहेति।
अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं च त्वेष्टं
वचः। एत९ ह वाव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं देवा अपजघ्निरे।

तथो॑ ए॒वैतदे॑वंविद्यज॑मानः। तिस्र॑ ए॒व सा॑मिधे॒नीर॒नूच्य॑।
स्रुवे॑णा॒घार॒मा॒घार्य॑॥४०॥

तिस्रः॑ परा॑ची॒राहु॑तीर॒हुत्वा॑। स्रुवे॑णो॒पसदं॑ जुहोति। उ॒ग्रं वचो॑
अपा॑वधीन्त्वे॒षं वचो॑ अपा॑वधी॒ऽ स्वाहेति॑। अ॒श॒न॒या॒पिपा॑से
ह॒ वा उ॒ग्रं वचः॑। ए॒नश्च॒ वैर॑ह॒त्यं च त्वेषं॑ वचः। ए॒तमे॒व
तच्च॑तु॒र्धावि॑हितं पा॒प्मानं॑ यज॑मानोऽपं हते। ते॒ऽभि॒नीये॒वाहः॑
प॒शुमा॑ऽल॒भन्ता॑। अहं॑ ए॒व तद्दे॒वा अव॑र्ति पा॒प्मानं॑
मृ॒त्युमप॑जघ्निरे। तेना॑भि॒नीये॒व रात्रेः॑ प्राच॑रन्। रात्रि॑या ए॒व
तद्दे॒वा अव॑र्ति पा॒प्मानं॑ मृ॒त्युमप॑जघ्निरे॥४१॥

तस्मा॑दभि॒नीये॒वाहः॑ प॒शुमा॑ ल॒भेत॑। अहं॑ ए॒व तद्यज॑मानोऽव॑र्ति
पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॑व्या॒नपं॑ नुदते। तेना॑भि॒नीये॒व रात्रेः॑ प्रच॑रेत्।
रात्रि॑या ए॒व तद्यज॑मानोऽव॑र्ति पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॑व्या॒नपं॑ नुदते।
स ए॒ष उ॑पवस॒थीये॑ऽहं॒द्विदे॒वत्यः॑ प॒शुरा॑ ल॒भ्यते॑। द्वयं॑ वा
अ॒स्मि॒ल्लो॒के यज॑मानः। अ॒स्थिं च॑ मा॒ऽसं च॑। अ॒स्थिं चै॒व
तेन॑ मा॒ऽसं च॑ यज॑मानः स॒ऽस्कु॑रुते। ता वा ए॒ताः पञ्च॑
दे॒वताः॑। अ॒ग्नी॒षोमा॑व॒ग्निर्मि॒त्रावरु॑णौ॥४२॥

प॒ञ्चप॒ञ्ची वै यज॑मानः। त्वङ्गा॒ऽस॒ऽस्ना॒वाऽस्थिं॑ म॒ज्जा।
ए॒तमे॒व तत्प॑ञ्चधावि॒हितमा॒त्मानं॑ वरु॒णपा॒शान्मु॑ञ्चति।
भे॒षज॑ता॒यै निर्व॑रुण॒त्वाय॑। त॒ऽस॒प्तभि॑श्छन्दा॒भिः प्रा॒तर॑ह॒यन्।
तस्मा॑त्स॒प्त च॑तु॒रुत्तरा॑णि छन्दा॒ऽसि प्रा॒तर॑नुवा॒केऽनू॑च्यन्ते।

तमेतयोपसमेत्योपासीदन्। उपास्मै गायता नर इति।
तस्मादेतयो बहिष्पवमान उपसद्यः॥४३॥

ऐच्छन्ननयुः स्तिष्ठन्तेऽनूच्यानूच्यं सुवेणाधारमाधार्यं रात्रिया एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपञ्जघ्निरे
मित्रावरुणौ नवं च (देवा यजमानो देवा देवा यजमानो यजमानोऽलभन्त प्राचरं लभेत्
प्रचरेदालभन्तालभेत् मृत्युमपञ्जघ्निरे भ्रातृव्यान्॥)॥९॥ [९]

स समुद्र उत्तरतः प्राज्वलद्भूम्यन्तेन। एष वाव स समुद्रः।
यच्चात्वालः। एष उवेव स भूम्यन्तः। यद्वेद्यन्तः। तदेतत्रिशलं
त्रिपूरुषम्। तस्मात्तं त्रिवितुः तं खनन्ति। स सुवर्णरजताभ्यां
कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। तं यदस्या अध्यजनयन्।
तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ यत्सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्।
साऽस्य कौशिकता। तं त्रिवृताऽभि प्रास्तुवत। तं
त्रिवृताऽददत। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो मात्रा।
तं पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवत। तं पञ्चदशेनाददत। तं
पञ्चदशेनाहरन्। यावती पञ्चदशस्य मात्रा॥४५॥

त९ सप्तदशेनाभि प्रास्तुवत। त९ सप्तदशेनाददत।
त९ सप्तदशेनाहरन्। यावती सप्तदशस्य मात्रा। तस्य
सप्तदशेनं ह्रियमाणस्य तेजो हरोऽपतत्। तमेकविंशेनाभि
प्रास्तुवत। तमेकविंशेनाददत। तमेकविंशेनाहरन्।
यावत्येकविंशस्य मात्रा। ते यत्रिवृता स्तुवते॥४६॥

त्रिवृतैव तद्यजमानमाददते। तत्रिवृतैव हरन्ति। यावती

त्रिवृतो मात्रा॥ अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्नेर्दहतो धूम
उदेत्यानु व्येति। तावती त्रिवृतो मात्रा॥ अग्नेरेवैनं तत्।
मात्रा९ सायुज्य९ सलोकता॥ गमयन्ति। अथ यत्पञ्चदशेन
स्तुवते॥ पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते॥ ४७ ॥

तं पञ्चदशेनैव हरन्ति। यावती पञ्चदशस्य मात्रा॥ चन्द्रमा
वै पञ्चदशः। एष हि पञ्चदश्यामपक्षीयते॥ पञ्चदश्यामापूर्यते॥
चन्द्रमस एवैनं तत्। मात्रा९ सायुज्य९ सलोकता॥ गमयन्ति।
अथ यत्सप्तदशेन स्तुवते॥ सप्तदशेनैव तद्यजमानमाददते।
त९ सप्तदशेनैव हरन्ति॥ ४८ ॥

यावती सप्तदशस्य मात्रा॥ प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतेरेवैनं
तत्। मात्रा९ सायुज्य९ सलोकता॥ गमयन्ति। अथ
यदेकविंशेन स्तुवते॥ एकविंशेनैव तद्यजमानमाददते।
तमेकविंशेनैव हरन्ति। यावत्येकविंशस्य मात्रा॥ असौ
वा आदित्य एकविंशः। आदित्यस्यैवैनं तत्॥ ४९ ॥

मात्रा९ सायुज्य९ सलोकता॥ गमयन्ति। ते कुश्याः।
व्यघ्नन्। ते अहोरात्रे अभवताम्। अहरेव सुवर्णाऽभवत्।
रजता रात्रिः। स यदादित्य उदेति। एतामेव तत्सुवर्णाः
कुशीमनु समेति। अथ यदस्तमेति। एतामेव तद्रजतां
कुशीमनुसंविंशति। प्रह्लादो ह वै कायाधवः। विरोचनः
स्वं पुत्रमुदास्यत्। स प्रदरोऽभवत्। तस्मात्प्रदरादुदकं

नाचामेत्॥५०॥

आदित्यः पञ्चदशस्य मात्रां स्तुवते पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते सप्तदशेनैव हन्त्यादित्यस्यैवेन
तद्विशति चत्वारि च॥१०॥ [१०]

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः
सः। तस्माच्चतुष्टोमः। तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहुः।
कृतमानि तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमा इति।
त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविंशः॥५१॥

एतानि वाव तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमाः।
सोऽब्रवीत्। सप्तदशेन ह्रियमाणो व्यलेशिषि। भिषज्यन्त
मेति। तमश्विनौ धानाभिरभिषज्यताम्। पूषा कर्मभेण।
भारती परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया। तदाहुः॥५२॥

यदश्विभ्यां धानाः। पूष्णः कर्मभः। भारत्यै परिवापः।
मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव
यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भि-
रभिषज्यंस्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातः
सवनेऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने सवने।
विश्वे देवा द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं
दिने सवने। द्वादशकपालांस्तृतीयसवने। विलोमं
तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः सवने कुर्यात्।

एकादशकपाला॒न्माध्यं॑ दिने॒ सव॑ने। एकादशकपाला॑ऽस्तृतीयसव॑ने।
य॒ज्ञस्य॑ सलोम॒त्वाय॑। तदा॑हुः। यद्वसू॑नां प्रातः सव॑नम्।
रु॒द्राणां॑ माध्यं॑ दि॒नः सव॑नम्। विश्वे॑षां दे॒वानां॑ तृतीयसव॑नम्।
अथ॒ कस्मा॑दे॒तेषां॑ ह॒विषा॑मिन्द्र॒मेव॑ य॒जन्तीति॑।
ए॒ता ह्ये॑नं दे॒वता॒ इति॑ ब्रूयात्। ए॒तैर्ह॒विर्भि॒रभिष॑ज्यऽ
स्तस्मा॑दिति॑॥५४॥

एक॒विंश॑ आहुस्तृतीयसव॑ने प्रातः सव॑नं पञ्च॑ च॥११॥ [११]

तस्यावा॑चोऽवपा॒दाद॑बिभयुः। तमे॒तेषु॑ स॒प्तसु॑ छन्दः
स्वश्र॑यन्। यदश्र॑यन्। तच्छ्रा॑यन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्।
यदवा॑रयन्। तद्वा॑रवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। तस्यावा॑च
ए॒वाव॑पा॒दाद॑बिभयुः। तस्मा॑ ए॒तानि॑ स॒प्त च॑तुरुत्तराणि
छन्दा॑ऽस्युपा॑दधुः। तेषा॒मति॑ त्रीण्य॑रिच्यन्त। न त्रीण्युद॑भवन्॥५५॥

स बृ॒हतीमे॒वास्पृ॑शत्। द्वाभ्या॑म॒क्षरा॑भ्याम्। अ॒होरा॒त्राभ्या॑मे॒व।
तदा॑हुः। क॒त॒मा सा दे॒वाक्ष॑रा बृ॒हती। यस्या॑न्तत्प्रत्यतिष्ठत्।
द्वाद॑श पौर्णमा॒स्यः। द्वाद॑शाष्ट॒काः। द्वाद॑शामावा॒स्याः। ए॒षा
वाव॑ सा दे॒वाक्ष॑रा बृ॒हती॥५६॥

यस्या॑न्तत्प्रत्यतिष्ठदिति॑। यानि॑ च॒ छन्दा॑ऽस्यत्यरिच्यन्त।
यानि॑ च॒ नोद॑भवन्। तानि॑ निर्वी॒र्याणि॑ ही॒नान्य॑मन्यन्त।
साऽब्र॑वीद्बृ॒हती। मामे॒व भू॒त्वा। मामुप॑ सऽश्र॑यतेति॑।
च॒तुर्भि॑र॒क्षरै॑रनुष्टु॒ग्बृ॒हतीं॑ नोद॑भवत्। च॒तुर्भि॑र॒क्षरैः॑ प॒ङ्क्तिर्बृ॒हती॑-
मत्य॑रिच्यत। तस्या॑मे॒तानि॑ च॒त्वार्य॑क्षरा॑ण्यप॒च्छिद्या॑-

दधात्॥५७॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। अष्टाभि-
रक्षरैरुष्णिग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्य-
रिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्यादधात्। ते बृहती
एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री
बृहतीं नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहतीमत्यरिच्यत।
तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५८॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्।
सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दांसि रथो मे भवत।
युष्माभिरहमेतमध्वानमनु सञ्चराणीति। तस्य गायत्री
च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक् त्रिष्टुप् प्रष्ट्यौ।
अनुष्टुप् पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्येवोद्धिरभवत्। स एतं
छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु समचरत्। एतं ह
वै छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु सञ्चरति। येनैष
एतत्सञ्चरति। य एवं विद्वान्सोमेन यजते। य उ चैनमेवं
वेद॥५९॥

अभ्वन्वाव सा देवाक्षरा बृहत्यादधाद्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधादास्थाय षट्॥१२॥ [१२]

अग्नेः कृत्तिका यत्पुण्यं देवस्यं सवितुर्ब्रह्मवादिनः कत्युतमेव देवा वा आयुषः प्राणमिन्द्रो
दधीचो देवासुराः स प्रजापतिः स समुद्रो ये वै चत्वारस्तस्यावाचो द्वादश॥१२॥

अग्नेः कृत्तिका देवगृहा ऋतमेवर्ध्यामेव तिस्रः पराचीर्ये वै चत्वारो नवपञ्चाशत्॥५९॥

अग्नेः कृत्तिका य उ चैनमेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः
प्रपाठकः समाप्तः॥